

ІНТЕНСИФІКАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ В АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

*Дорогань Л.О., к.е.н., доцент,
Полтавська державна аграрна академія*

Розглядається доцільність запровадження інтенсивних технологій як необхідної передумови підвищення ефективності аграрного виробництва. Застосовується комплексний підхід до проблем інтенсифікації галузей сільського господарства, при якому впровадження сучасних досягнень науки і техніки формує соціальні, технологічні, організаційні та економічні фактори ефективності галузі.

Reasonability of introduction intensive technologies as a necessary precondition of increase of agrarian production effectiveness is considered. An integrated approach to the problems of intensification of agricultural branches is used. Due to this approach the introduction of up-to-date achievement of science and engineering forms social, technological, organizational and economic factors of branch efficiency.

Постановка проблеми в загальному вигляді. У комплексі заходів, які забезпечують ефективність сільського господарства, важливе місце посідає економічно обґрунтований рівень інтенсифікації виробництва. Рівень інтенсивності характеризує обсяг виробництва продукції та ступінь насиченості галузі сукупними вкладеннями коштів з розрахунку на одиницю площі або голову худоби. Інтенсифікація, як одна із форм розширеного відтворення, проявляється у більш інтенсивній експлуатації наявного виробничого потенціалу та залученні додаткових ресурсів для одержання більшої кількості конкурентоспроможної продукції.

Проте більшість аграрних підприємств не здатні самотійно забезпечити фінансове підґрунтя цього процесу, зокрема: оновлювати матеріально-технічну базу, впроваджувати нові технології внаслідок скрутного фінансового становища. Тому важливо забезпечити рівень інтенсифікації агропромислового виробництва України, адекватний до сучасних умов формування внутрішньодержавного і міждержавного аграрного ринку. Зміна економічної ситуації вимагає об'єктивної оцінки останніх подій у галузі, а, отже, виникає потреба в проведенні поглибленого дослідження питань щодо її подальшого розвитку, й зокрема стану та перспективи інтенсифікації виробничих процесів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічна сутність інтенсифікації виробництва привертала й продовжує привертати увагу багатьох дослідників. У витоків наукового вивчення процесу інтенсифікації виробництва стояли класики політичної економії: Д. Рікардо, А. Сміт, К. Маркс та інші вчені-економісти. Їхні наукові здобутки є базовими для визначення напрямів підвищення інтенсифікації виробництва.

Вперше послідовне вчення про інтенсифікацію сільського господарства було створене К. Марксом. На основі досліджень змін, які відбувалися в сільському господарстві в результаті прикладання капіталу до незмінної площі землі, він дав класичне визначення інтенсифікації: «В економічному значенні під інтенсивною культурою розуміють не що інше, як концентрацію капіталу на одній і тій же земельній площі замість розподілу його між земельними ділянками, які розміщені одна біля одної».

В основі сучасної української методології визначення економічної ефективності інтенсифікації сільськогосподарського виробництва лежать праці таких науковців, як В.Я.Амбросов, В. Андрійчук, В.І.Бойко, О.А.Бугуцький, П.І.Гайдуцький, М.Я.Дем'яненко, С.І.Дем'яненко, Ю.С.Коваленко, І.І.Лукінов, В. Мертенс, В. Мацибора, В.Я.Месель-Веселяк, П.Т.Саблук, В. Уланчук, О.М.Шпичак, В.В.Юрчишин. Завдяки дослідженням названих учених були узагальнені та вдосконалені підходи до інтенсифікації як до інноваційного шляху розвитку аграрного сектору.

Але нестане вивчення таких питань, як вплив інтенсифікації на економічну ефективність виробництва аграрної продукції, порівняльна характеристика застосування інтенсивних і малозатратних технологій ведення сільського господарства, відсутність дієвого макроекономічного механізму забезпечення інтенсивного ведення галузі зумовлюють актуальність дослідження.

Постановка завдання. Метою даної статті є узагальнення теоретико-методологічних положень та практичних аспектів інтенсивного розвитку сільськогосподарського виробництва, вивчення тенденцій інтенсифікації аграрної галузі, розробка науково-обґрунтованих рекомендацій щодо стабілізації та підвищення економічної ефективності виробництва продукції завдяки оптимізації рівня інтенсифікації аграрного виробництва.

Виклад основного матеріалу. Дослідження теоретичних засад інтенсифікації сільського господарства показало, що питання сутності цього поняття завжди перебувало в центрі уваги економістів-аграрників.

Термін «інтенсивність» у дослівному перекладі означає „напруженість” («напруга»), посилена або більш продуктивна діяльність. Коли мова йде про інтенсивність сільського господарства, здебільшого мають на увазі посилене використання його головного засобу виробництва – землі. Проте більшість сучасних економістів відійшла від розуміння інтенсивності лише як концентрації капіталу одиниці земельної площі.

Свого часу серед науковців найбільш поширеними були «витратна» і «результативна» концепції інтенсифікації як форми розширеного відтворення.

Згідно із «витратною» концепцією, сутність інтенсифікації сільськогосподарського виробництва зводиться до концентрації сукупних затрат уречевленої та живої праці на одиницю земельної площі (голову тварин), тобто концентрація капіталу з метою нарощення обсягів виробництва продукції. Витратна концепція в умовах обмежених виробничих ресурсів не є раціональною: не можна вважати, що із зростанням витрат на одиницю земельної площі автоматично збільшуватиметься вихід продукції. З досвіду діяльності сільськогосподарських підприємств (1966-1990 рр.) відомо, що капітальні

вкладення в сільське господарство колишнього СРСР, надходження мінеральних добрив, насиченість виробничими фондами та енергоресурсами збільшувалися в 4-5 разів, а виробництво продукції зросло лише в 0,7 разу.

Прибічники «результативної» концепції основу сутності інтенсифікації ґрунтують на результативних показниках (виході продукції з одиниці земельної площі або від однієї голови худоби). Проте таке визначення не відображає причинно-результативного зв'язку економічного процесу інтенсифікації. Взнявши за основу лише результат виробництва, прихильники цієї концепції недооцінювали роль витрат і капітальних вкладень у розвиток землеробства і тваринництва. Не можна збільшити обсяг виробництва продукції при незмінних витратах на її одиницю, не залучивши додаткових ресурсів. До того ж термін «інтенсифікація» не може застосовуватися до продукції, а характеризує процес виробництва через вплив системи факторів.

На думку економістів, за основу сучасних уявлень про інтенсифікацію доцільно взяти методологію продуктивної теорії, яка передбачає як більш інтенсивну експлуатацію створеного ресурсного потенціалу, так і залучення у господарський оборот більш продуктивних додаткових ресурсів.

Найбільш повним та вдалим, на нашу думку, є визначення інтенсифікації, як концентрації до оптимального рівня авансованого капіталу і живої праці на одиницю земельної площі (голову сільськогосподарських тварин), що забезпечує випереджаюче збільшення виробництва продукції з цієї площі і підвищення раціональності вкладених ресурсів. Основною метою інтенсифікації аграрних підприємств є приріст високоякісної продукції та підвищення ефективності виробництва на засадах сталого розвитку, зниження матеріально-грошових і трудових затрат на одиницю продукції внаслідок якісного удосконалення всіх сторін виробництва. Чинниками інтенсифікації можуть бути лише ті, які є продуктом науково-технічного прогресу і забезпечують необхідне зростання ефективності підприємства.

Напрями інтенсифікації сільськогосподарського виробництва включають: хімізацію, меліорацію, селекцію та насінництво, біотехнології, спеціалізацію, механізацію та автоматизацію, ресурсо- і енергозберігаючі технології, нові форми організації, приріст інвестицій і капітальних вкладень [3].

Виділяють наступні ознаки інтенсифікації:

- додаткові вкладення засобів виробництва (сільськогосподарської техніки, добрив, поголів'я худоби) і живої праці на одиницю земельної площі;
- збільшення вкладень супроводжується підвищенням їх якості (вдосконалюється сортовий і породний склад сільськогосподарських культур і тварин, добрив; запроваджуються нові машини, нові технології і способи утримання худоби);
- вдосконалюються форми і методи організації праці і ведення господарства, підвищується кваліфікація кадрів.

Таким чином, інтенсифікація – це соціально-економічний процес, спрямований на збільшення виробництва продукції, підвищення її якості та зниження собівартості на основі впровадження у виробництво нових технологій,

засобів, сортів сільськогосподарських культур і порід тварин, нових форм організації праці та виробництва, підвищення кваліфікації кадрів тощо.

Впродовж останніх років інвестиції в сільськогосподарське виробництво коливалися з тенденцією до скорочення. Так у 2010 р. суб'єктами господарювання за рахунок усіх джерел фінансування у сільське господарство, мисливство, лісове господарство України вкладено 12,2 млрд. грн. інвестицій в основний капітал, що на 16,5% менше, ніж у 2009 р. Слід зазначити, що у загальній сумі домінували інвестиції у рослинництво (68,2%).

Аналізуючи загальні тенденції динаміки основних показників рівня інтенсивності, необхідно враховувати економічні умови цього періоду: часто інфляційні процеси та зростання цін лише створюють видимість збільшення поточних витрат виробництва та фондів вкладень, але не збільшують їх натурально-речових обсягів. У зв'язку з цим, особливої актуальності набувають натуральні показники, такі, як: наявність основних виробничих засобів і енергетичних потужностей, рівень механізації виробничих процесів, споживання і якість кормів та добрив, забезпеченість кваліфікованими кадрами, форми та якість агротехнічних, зоотехнічних і ветеринарних заходів тощо.

Одним з важливих елементів інтенсифікації у галузі рослинництва є застосування добрив. Під урожай 2010 року сільськогосподарськими підприємствами, крім малих, було внесено 1,1 млн. т мінеральних добрив у поживних речовинах, що на 19,6% більше рівня 2009 року. Вносились мінеральні добрива на 69,5% посівних площ, у середньому на гектар загальної посівної площі внесено 58 кг добрив проти 48 кг у 2009 р. Органічні добрива (9,9 млн.т, що на 5,4% менше рівня 2009 р.) внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,2% загальної площі посівів.

Слід відмітити, що передумовою інтенсифікації є концентрація виробництва. Так продуктивність великотоварних підприємств значно вища, ніж у середньому по підприємствах. Наприклад, 1,3 тис. виробників зернових і зернобобових культур з обсягом виробництва понад 5,0 тис. т кожний мали урожайність на 9,8 центнера вище, ніж у середньому по аграрних підприємствах.

Але якщо розглянути процес поширення інтенсифікації, то ми можемо побачити, що частка підприємств, що впроваджували інновації, невисока. Це провокує неналежну якість і високу собівартість продукції, натомість імпортна сільськогосподарська продукція є значно дешевшою за вітчизняну.

Основою інтенсифікації є прогресивні технології виробництва продукції. Вони поєднують складові біологічного, агротехнічного, зоотехнічного, ветеринарного, організаційно-економічного та екологічного характеру. Слід зазначити, що основним недоліком розроблених технологій є неекономне витрачання ресурсів, сучасні ж умови вимагають ресурсоощадності і зниження собівартості продукції. Адже технологія разом з вирішенням проблеми збільшення продуктивності повинна забезпечувати підвищення економічної ефективності виробництва, бути економічно, енергетично і екологічно виправдана. Вона повинна забезпечувати високий рівень продуктивності при оптимальному рівні дорогих матеріальних ресурсів.

У зв'язку з цим, в останні роки відбувається деінтенсифікація сільського господарства, технологія виробництва характеризується суттєвим зменшенням споживання технічних засобів та інших ресурсів насамперед через підвищення цін на матеріально-технічні ресурси, які значно випереджають зростання цін на продукцію галузі. Тому інтенсивну технологію виробництва можуть застосовувати лише ті аграрні підприємства, які мають ресурсний потенціал або можливість залучити додаткові кошти. Оскільки таких господарств небагато, більшості сільськогосподарських підприємств доцільно застосовувати ресурсозберігаючу технологію виробництва продукції, яка дозволяє виробляти їх з мінімальними витратами без зменшення урожайності та продуктивності тварин.

Для оцінки результативності інтенсифікації доцільно застосовувати витратно-продуктивний коефіцієнт, який відображає співвідношення темпів підвищення витрат на гектар площі (голову тварин) і темпів росту урожайності (продуктивності), що дозволить коригувати факторно-результативні параметри.

Зрозуміло, збільшення витрат виробництва буде доцільним лише в разі зростання його результативності. Так підвищення рівня годівлі великої рогатої худоби економічно виправдане лише в тому випадку, коли воно забезпечує зростання продуктивності, а, отже, і оплату корму продукцією, тобто коли на одиницю згодованих кормів збільшується обсяг виробленої продукції.

Для формування інтенсивного типу виробництва обов'язково слід врахувати, що кожен напрям інтенсифікації має граничну межу використання, нехтування якою може негативно впливати на агроекологічну систему. Йдеться про екологічно допустимий граничний рівень того чи іншого чинника інтенсифікації. Зокрема, застосування азотних добрив призводить, як відомо, до підвищення в біомасі вмісту нітратів, а тому максимальний рівень внесення цих добрив повинен контролюватися межею, за якою забруднення продукції нітратами перевищуватиме гранично допустимий рівень, передбачений стандартом. [1, с.19]

На завершення зазначимо, що аграрне виробництво потребує пошуку резервів підвищення економічної ефективності як на господарському, так і на позагосподарському рівнях. Зробити виробництво прибутковим лише за рахунок внутрігосподарських важелів неможливо. Внутрішні виробничі та невиробничі резерви ефективності виробництва повинні активізуватися одночасно з державною підтримкою вітчизняного товаровиробника. Незважаючи на певні кроки у цьому напрямку, відношення держави та підприємств, що виробляють аграрну продукцію, нерегульовані і потребують вдосконалення. Враховуючи обмеженість державного бюджету, державна підтримка повинна відповідати наступним принципам: адресність, цілеспрямованість, системність, що сприятиме стійкості виробництва продукції, підвищенню його ефективності та конкурентоспроможності. Одночасно необхідно забезпечити політику протекціонізму на державному рівні: якщо українська влада має на меті оздоровлення економіки, вона повинна врахувати стан і подальший розвиток аграрного виробництва.

Широкомасштабне запровадження інновацій з метою інтенсифікації сільського господарства та підвищення її економічної ефективності можливе через створення сприятливого економічного середовища, яке характеризується доступністю для суб'єктів підприємницької діяльності інформації про наукові розробки, об'єктивністю нормативно-правового законодавства, стабільністю державної фінансової підтримки сільськогосподарських товаровиробників.

Висновки. Інтенсифікація виробництва – це процес концентрації сукупних затрат уречевленої і живої праці, що передбачає збільшення виходу продукції і підвищення економічної ефективності її виробництва. Інтенсифікація виробництва сільськогосподарської продукції полягає у веденні розширеного виробництва, яке забезпечується за рахунок додаткових капіталовкладень, технічно удосконалених засобів виробництва і висококваліфікованої праці в розрахунку на голову тварин.

Інтенсифікація аграрного виробництва має багатофакторний характер і вимагає комплексного, системного підходу до його дослідження та впровадження. Інтенсивний розвиток сільського господарства за такого підходу сприятиме економічному зростанню сільськогосподарських підприємств, формуванню кваліфікованого людського капіталу, забезпеченню продовольчої безпеки та збереженню довкілля.

Література.

1. Березівський П.С. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств / П.С. Березівський, П.Н. Особа // Економіка АПК. – 2009. – №6 (174). – С.18-25.

2. Вітков М.С. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва в перехідний період до ринку/ М.С. Вітков // Економіка АПК. – 2009. – №2 (168). – С. 17-20.

2.Економіка сільського господарства: [навч. посібник] / Збарський В.К., Мацибора В.І., Чалий А.А. та ін.; За ред. В.К. Збарського і В.І. Мацибори. – К.: Каравела, 2009. - 264 с.

3. Ткаліч О.В. Основні фактори інтенсифікації аграрного виробництва / О.В. Ткаліч // Економіка АПК. – 2009. – №12 (180). – С. 8-12.

4. Уланчук В.С. Вдосконалення спеціалізації – фактор інтенсифікації тваринництва в аграрному виробництві / В. С. Уланчук, Н. В. Оляднічук : зб. наук. праць Уман. держ. аграр. ун-ту [редкол. : П. Г. Копитко (відп. ред.) та ін.] – Умань, 2008. – Вип. 67. – Ч. 2 : Економіка. – С. 47-54

5. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.